

מרן ראש הישיבה הרב מרדכי גרינברג

סימן כ"ה

שטר ללא עדים (י ע"ב)

א. קושיא על דברי הרמב"ם

לפני שניכנס לדון בסוגיית 'ערכאות', נבאר את דעת הרמב"ם בענין עדים בגט.

הרמב"ם כותב (פ"א מהל' גירושין ה"ג), שגט שאין עליו עדים פסול:

אם נתן לה גט בינו לבינה, ואפילו בעד אחד – אינו גט כלל.

הרמב"ם מביא כראיה לדין זה את הפסוק "על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים יט, טו), וכן לומד מסברא: "ואי אפשר שתהיה זו היום ערוה והבא עליה במיתת בית-דין, ולמחר תהיה מותרת, בלא עדים".

ותמהו **האחרונים**, מדוע הרמב"ם צריך לכתוב באופן מיוחד בגט שצריך שני עדים, מה גרע משאר שטרות שאינם כשרים בלא עדים?

ובכלל, איך יש ה"א שגט שאין בו עדי מסירה יהיה כשר, הרי הרמב"ם פוסק כשיטת הרי"ף שהלכה כרבי אלעזר שעדי מסירה כרתי, דהיינו אף עדי מסירה, ואם כן עכ"פ צריך שיהיו עדים כלשהם. ולשם מה נזקק הרמב"ם לצטט פסוק ולבאר בסברא דין פשוט זה?

ב. ביאור שיטת הרמב"ם

בכדי לבאר זאת, נביא מדברי הרמב"ם בהלכות מכירה (פ"א ה"ז) בענין מכר בשטר:

כיצד בשטר? כתב לו על הנייר או על החרס או על העלה 'שדי נתונה לך', 'שדי מכורה לך' – כיון שהגיע השטר לידו – קנה, אע"פ שאין שם עדים כלל.

ודאי שמדובר כאן בכתב יד סופר ולא בכתב ידו של המוכר (כי כתב ידו נחשב כעדים), ואע"פ שאין עדים – קנה.

בקצות החושן (סי' מב סק"א, ד"ה "ומה שכתבו") כתב, שלא ייתכן לקנות בשטר ללא עדים.

אך עינינו הרואות בדברי הרמב"ם, דס"ל שקונה אף בלא עדים.

וכן נשאל הרי"ף (שו"ת הרי"ף, סי' קצה):

שאלה: זה שכתוב "כתב לו על הנייר או על החרס 'שדי מכורה לך, שדי נתונה לך'" – צריך עם דבר זה "אתם עידי" או אין צריך אלא הודאה בלבד.

והשיב:

תשובה: המתנה והמכירה אינה צריכה עדים, דלא איברו סהדי אלא לשקרי.

מבואר, שבענין של מכר אין צורך בעדים כדי להחיל את השטר, משום שבמכר כל ענין העדים הוא רק כדי לברר את האמת. וממילא, אם יש הודאת בעל-דין שמכר לחברו את השדה – אין צורך בעדים.

וכך ביאר הגר"ח מבריסק¹ בשיטת הרמב"ם, שכאשר יש הודאת בעל-דין במכר, אין צריך עדים, משום ד"לא איברו סהדי אלא לשקרי".

עפ"ז מובן, שבגט הוצרך הרמב"ם להביא פסוק וסברא, משום שיש הו"א שגם בגט א"צ עדים כמו בממון, ולכן חידש הרמב"ם שלא ייתכן שבגט אין עדים – "ואי אפשר שתהיה זו היום ערוה" וכו'.

ובזה גופא פליגי ר"מ ור"א:

לדעת ר"מ עדי חתימה כרתי, ולכן אין אפשרות של שטר בלא עדים, ואף במכר בעיני עדים, משום שהעדים מהווים את השטר ובלעדיהם אין כאן שם שטר כלל.

אך ר"א סובר שעדי מסירה כרתי, ולכן במכר אין צריך עדים על השטר, משום שלשיטתו אינם יוצרים חלות שטר. רק בגיטין נזקקים לעדים.

וראיה לכך, מדברי רש"י בגיטין (כב ע"ב):

ר' אלעזר היא – דאמר חתימת הגט אינה מן התורה ולא סגי למיתביה בלא עדי מסירה, דאינהו הוא דעבדי כריתות, דעל כרחיך בעיני עדים דילפינן (לקמן צ ע"א) ערוה דבר' - דבר' מממון...

משמע כדברי הרמב"ם, שהפסוק "על פי שנים עדים יקום דבר", מלמד שצריכים עדים בגט.

ג. שטרות העולים בערכאות

לאחר שביארנו את דעת הרמב"ם, נבוא לדון בסוגיית 'ערכאות'.

¹ הובא משמו בספר אמרי משה לתלמידו רבי משה סוקולובסקי זצ"ל (ר"מ בשיבת בריסק לפני מלה"ע השנייה), סימן טז אות א.

תנן (י ע"ב):

כל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים, אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים - כשירים, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים; ר"ש אומר: אף אלו כשירין לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט.

ובגמרא איתא:

קא פסיק ותני, לא שנא מכר ל"ש מתנה; בשלמא מכר, מכי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה, ושטרא ראייה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמייהו לא הווי מרעי נפשייהו וכתבין ליה שטרא, אלא מתנה – במאי קא קני? לאו בהאי שטרא, והאי שטרא חספא בעלמא הוא! ?

רש"י (ד"ה "אלא מתנה") מבאר, שאמנם במכר השטר ראייה בעלמא הוא, אך במתנה, השטר עושה את הקניין. ולכן מקשה הגמ' – כיצד בכוחו של שטר מתנה שנעשה בערכאות של גויים, ליצור קניין?

ומובאים בגמרא שני תירוצים:

אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא.

ואיבעית אימא, תני: חוץ מכגיטי נשים.

ביאור התירוץ השני (ע"פ רש"י): בכל מקום שע"י השטר נגמר הדבר – לא מהני בערכאות, ואכן אף שטרי מתנה שנעשו בערכאות – פסולים, בדומה לגט.

ד. קושיא מהסוגיא על שיטת הרמב"ם

וקשה, לפי מה שביארנו לעיל בדעת הרמב"ם שבשטר מכר אין צורך בעדים, קושיית הגמרא אינה מובנת, שהרי אע"פ שבמתנה השטר יוצר את הקניין, מ"מ אין צורך בעדים כלל, ומדוע הקניין לא יחול בשטר מתנה שנעשה בערכאות?

וביותר קשה, דקיימא לן להלכה כתירוץ השני, ה"איבעית אימא" שבגמ', ולא כשמואל. כלומר, להלכה א"א לכתוב שטר מתנה בערכאות. וכן פסק הרמב"ם גופיה (פכ"ז מהל' מלוה ולוה, ה"א):

... אבל כל השטרות שחותמיהן עכו"ם הרי אלו פסולין, חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב... והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהם... וכן צריכין עדי ישראל שיעידו על אלו העכו"ם שהן עדי שטר ועל זה השופט שלהן שקיים עדותן שאינן ידועין בקבלנות שוחד, ואם חסרו שטרי העכו"ם דבר מכל אלו הרי הן כחרס. וכן

שטרי חוב, והודאות ומתנות, ופשרות ומחילות, שהן בעדים שלהן – אע"פ שיש בהן כל הדברים שמנינו הרי הן כחרסים.

מבואר בדבריו, שבכל השטרות העולים בערכאות של גויים, אם אין עדי ישראל – פסולים, ואפילו שטרי מחילות ופשרות שאין בהם כלל קניין!

והתמיהה עולה מאליה, שלפי מה שנתבאר לעיל, לשיטת הרמב"ם אין צריך עדים בשטר מתנה אע"פ שיש בו קניין, וכל שכן שמועיל בשטרי פשרות, מחילות ודומיהן?! ואכן, בנושאי כלים על אתר הקשו מדוע לענין מחילות ופשרות אינו מועיל בערכאות. ויש שכתבו, דהרמב"ם כתבם אגב שיטפיה².

וכמובן שדוחק גדול לומר כן. ועוד, שלכאורה אף בשטרי מתנה ומכר צריך להועיל, כפי שהקשינו.

ה. ביאור דברי הרמב"ם ע"פ הגר"א

הגר"א (ח"מ סי' סח סקט"ו) כותב, שהרמב"ם ביאר את דברי הגמרא באופן אחר ממה שביארנו לעיל מדברי רש"י.

רש"י ביאר, ששטר מכר – שאינו לקניין אלא לראיה – כשר אף בערכאות, אך שטר מתנה שמשמש לקניין – פסול בערכאות. אך הרמב"ם למד, שההבדל בין שטר מכר לשטר מתנה הוא בעוצמת הראיה שאין כאן שקר.

ולביאור הדברים יש לדייק בלשון הגמרא, שמאריכה בלשונה בקושיא: "בשלמא מכר, מכי יהיב זוזי קמיהו הוא דקנה, ושטרא ראייה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמיהו, לא הוה מרעי נפשייהו וכתבין ליה שטרא..." – וצ"ע, לשם מה אריכות הלשון, הרי כבר נתבאר בתחילת המשפט ששטרי מכר הם לראיה בעלמא?

אלא, שהגמ' באה ללמדנו, שבמכר יש "עסק גדול", משום שראו את נתינת המעות ולא יבואו לשקר, ובלשון הגר"א: "על מעשה גדול כזה לא מרעי נפשייהו". אך במתנה – שאין בה נתינת מעות – ישקרו, ולכן בערכאות פסול.

ולכן מאריכה הגמרא וכותבת "אי לא יהיב זוזי קמיהו – לא הוה מרעי נפשייהו..."

ואכן – מציין הגר"א – כך פירש הרמב"ם בפירושו למשנה (פ"א מ"ה).

ולכן, לשיטת הרמב"ם, באמת אין צורך כלל בעדים, בין במכר בין במתנה, משום שהלכה כר"א שעדי מסירה כרתי וכו"ל. אך כאן בנוגע לערכאות, משמעות שאלת

² עי' בכסף משנה שם, שכתב כן בשם שו"ת הריב"ש (סי' נא, ד"ה "אני אומר"). וכן הובא בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' סז) ובשו"ת מהרשד"ם (חלק חו"מ סי' שנ) ועוד. וע"ע בלהם משנה ובאור שמח על דברי הרמב"ם שם, שנוקקו אף הם לקושיא זו.

הגמ' היא: איך שטר המתנה יהווה ראייה אחר זמן, הרי בשטר כזה יש לחשוש לשקר, והווי מרעי נפשייהו, בשונה משטר מכר שהוא "מעשה גדול".

נמצא, שלדעת הרמב"ם, הטעם ששטרות העולים בערכאות של גויים פסולים, לא משום ששטרות אלו משמשים לקניין, אלא מכיון שחוששים לשקר.

ועפ"ז מובן מדוע גם בשטרי מחילות, פשרות וכדו' אין זה מועיל בערכאות, כי אע"פ שאלו שטרי ראייה, מ"מ שטרות אלו דומים למתנה, והצד השווה שבהם הוא, שבכולם אין נתינת מעות, ולכן קיים חשש שישקרו.

ו. הוכחה לשיטת הרמב"ם מדברי בעל 'ספר החכמה'

בהגהות אשר"י (על הרא"ש סי' י) הקשה בשם 'ספר החכמה': בגמ' בב"ב (קנט ע"ב) מבואר, שאפילו משה ואהרן אינם נאמנים להעיד רק משום ש"גזירת מלך הוא", שהרי ודאי שהם נאמנים מצד עצמם.

ואם הטעם ששטרי מתנה הנעשים בערכאות פסולים רק משום ד"מרעי נפשייהו" – א"כ משה ואהרן צריכים להיות נאמנים משום ד"לא מרעי נפשייהו"! וכן מאידך גיסא, אם ערכאות נאמנים בשטרי מכר, משום ש"לא מרעי נפשייהו", כ"ש שמשה ואהרן יהיו נאמנים מטעם זה?!

ומתקן: באמת הפסול של עכו"ם אינו פסול הגוף מן התורה, אלא פסולם מטעם שהם גזלנים. אך לגבי ערכאות, שאנו יודעים שאינם משקרים – "דלא מרעי נפשייהו" – נאמנים.

שונה מזה הוא הפסול במשה ואהרן, שהוא פסול קורבה מגזירת הכתוב (כמבואר בגמ' שם ד"גזירת מלך הוא"), ולכן אע"פ ש"לא מרעי נפשייהו" מ"מ פסולים.

על"ד הגהות אשר"י בשם ספר החכמה.

ומוכח מכאן שסברתו כסברת הרמב"ם, שטעם הפסול בשטרי מתנה שנעשים בערכאות הוא משום שאינם חוששים לשקר, מפני שאין נתינת מעות. כי אם סובר כרש"י – לא מובן החילוק בין מכר למתנה, שהרי לפי דברי הג"א אין הפסול בערכאות מגזיה"כ, וא"כ מה לי מכר מה לי מתנה? אע"כ דס"ל כרמב"ם.

העולה בידינו, שמוכרח שהביאור בגמ' אינו כפי שביאר רש"י, משני מקומות:

- א. שיטת הרמב"ם שפסל אף שטרי מחילות ופשרות שנעשו בערכאות.
- ב. קושיית הגהות אשר"י.

ז. שיטת הרמב"ם לגבי פסול גויים לעדות

אמנם יש להעיר, שהרמב"ם עצמו סובר שגויים פסולים לעדות מן התורה, וז"ל (פ"ט מהל' עדות ה"ד):

העבדים פסולין לעדות מן התורה, שנאמר "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" (דברים יט, יט) – מכלל שאחיו כמוהו מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית קל וחומר לעכו"ם: אם עבדים שהן במקצת מצות פסולין העכו"ם לא כל שכן.

וא"כ, לפי דבריו, הדרא קושיית ספר החכמה לדוכתה: מדוע משה ואהרן אינם נאמנים, הרי כמו שאצלם יש גזירת הכתוב, כך בעדות גויים הפסול הוא מגזיה"כ (לרמב"ם), ובכ"ז מבואר בסוגיין שכאשר "לא מרעי נפשייהו" – כמו בשטר מכר – כשר³?

ונראה לבאר זאת, ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין.

כתב הרמב"ם (פכ"ד מהל' סנהדרין ה"א):

יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן, אף על פי שאין שם ראיה ברורה. ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שיודע.
כיצד? הרי שנתחייב אדם שבועה בבית-דין, ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה – יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו, וישבע ויטול, הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה. אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן, ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד...

מבואר, שהדיין יכול לעשות "היפוך שבועה" ע"פ נטיית לבו, כגון שהנתבע רוצה להישבע ולהיפטר, ובא פלוני ואמר לדיין שאותו אדם חשוד על השבועה, שיכול הדיין להפוך את השבועה ל"שכנגדו", דהיינו להציע לתובע להישבע וליטול. וכל שכן אם הדיין עצמו יודע שהנתבע חשוד, שהוא רשאי להפוך את השבועה ל"שכנגדו".

וא"כ, בעבור מה נצרכים עדים?

³ כלומר: אע"פ שהביאור בדברי הגמ' אליבא דהרמב"ם הוא כמשנ"ת, זה מוכרח משום שלרמב"ם א"צ כלל עדים בשטרות (ואם יבאר כרש"י שהחילוק הוא בין שטר שיוצר קניין לבין שטר שאינו יוצר קניין, לא יובן מדוע במתנה פסול וכו"ל), אך מ"מ כיון שלדעתו גויים פסולים מגזיה"כ – א"כ קשה קושיית ספר החכמה ממה ואהרן.

משמע, שהצורך בעדים הוא רק למקרה שהדיין אינו יודע בו מהי האמת, דהיינו שהדבר מסופק אצלו לגמרי, שבמקרה כזה יוכרע הדין ע"פ העדים. אך במקרה שיודע או שסומך על דברי אדם פלוני – יכול לפסוק ע"פ זה ואינו נזקק לעדים⁴.

ולפ"ז, מצד אומדנא ונאמנות ניתן לסמוך על ערכאות, וכמו כן אם יבואו משה ואהרן – ודאי שיוכל הדיין לסמוך על דבריהם מדין זה.

ומה שמצינו בגמ' שהם פסולים, היינו מצד עדות. כלומר, שבמקרה שהדיין אינו יודע כיצד לפסוק ונזקק לעדים – יהיה להם פסול קורבה מ"גזירת מלך". וכן מה שכתב הרמב"ם שעכ"ם פסולים מן התורה היינו ג"כ לענין עדות בלבד.

וא"כ, קושיית ספר החכמה מעיקרא ליתא, שכל הפסול בערכאות הוא מצד עדות, אך מדין האומדנא סובר הרמב"ם שניתן לסמוך על דבריהם, וכ"ש על דברי משה ואהרן.

---

⁴ ע"י אבי עזרי על הרמב"ם כאן.